

УДК 37.013.42:37.063:364.4:316.246
DOI: 10.15587/2519-4984.2017.119956

ТЕХНОЛОГІЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ДО БІОЛОГІЧНОЇ СІМ'Ї ЯК ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМИ ПРЕВЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

© Л. В. Кальченко

У статті розкривається важливість активізації процесу деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також значущість реінтеграції вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей як важливої практичної складової системи превенції соціального сирітства. Розкрито сутність понять «реінтеграція» та «реінтеграція дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», представлено технологію соціальної реінтеграції вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей

Ключові слова: реінтеграція вихованців інтернатних закладів, технологія, біологічна сім'я, превенція соціального сирітства

1. Вступ

Соціально значущі перетворення в українському суспільстві привертають увагу до виховання підростаючого покоління, актуалізують питання реалізації задекларованої у нормативно-правових актах України пріоритетності прав дитинства. Однією з провідних цілей Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. є організація результативної роботи щодо розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища, запобігання соціальному сирітству, розвиток сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування та реабілітація бездоглядних і безпритульних дітей, схильних до бродяжництва [1]. У зв'язку із цим активізація процесів деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та їх реінтеграції до біологічних сімей є актуальною проблемою сучасної суспільної практики, що потребує дієвих практичних механізмів її розв'язання.

2. Аналіз літературних джерел

На етапі реформування всіх сфер суспільного життя та пошуку сучасних підходів у рішенні проблеми соціального сирітства, проблема реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є предметом науково-практичних досліджень багатьох вітчизняних науковців [2], які детально розкривають теоретичні і практичні аспекти розвитку та діяльності інтегрованих соціальних служб, що створюються в системі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді задля оптимізації процесу деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також розкривають інноваційні технології соціальної та соціально-педагогічної роботи з вразливими сім'ями з дітьми, серед яких і реінтеграція вихованців інтернатів та їх соціалізація.

Серед важливих наукових доробків українських вчених та практиків для нас важливими є питання інноваційних технологій соціальної роботи з профілактики соціального сирітства та практичних ме-

ханізмів запобігання інституціалізації дітей раннього віку [3], організації системної соціально-педагогічної роботи з профілактики соціального сирітства [4], механізмів державного управління профілактикою соціального сирітства на регіональному рівні [5] та інші.

Серед російських досліджень даної проблеми на себе звертають увагу наукові роботи присвячені соціально-психологічним аспектам процесу реінтеграції дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування в умовах інноваційного освітнього середовища [6], дослідження присвячені питанням деінституціалізації дітей сиріт у відкритому соціокультурному просторі [7], а також процесам модернізації системи профілактики соціального сирітства [8], вивчення складностей соціалізації підлітків, які не мають досвіду життя в сім'ї, проблем соціальних стосунків підлітків у різних типах сімей і організації соціально-психологічної допомоги соціально вразливим категоріям дітей [9].

Важливими для нашого дослідження є також наукові доробки присвячені реплікативному сирітству, що трактується як «...відтворення соціального сирітства наступними поколіннями, відображення високої здатності негативних субкультур до самоповторення, тобто відтворення сімейної неспішності» [10] та тісно пов'язане, з нашої точки зору, із великою вірогідністю продукування випускниками інтернатних установ, у своєму самостійному дорослому житті, по відношенню вже до власних дітей, помилок сімейного виховання та перетворення їх на соціальних сиріт.

Саме тому ми наголошуємо на необхідності соціально-педагогічної роботи з категорією безпритульних дітей, вихованців інтернатних закладів, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу щодо їх соціальної реінтеграції. А також вважаємо, що, зважаючи на процеси, які відбуваються в суспільстві, та визначений державою пріоритет виховання дітей у сімейних формах, проблема реінтеграції дітей у їх біологічні сім'ї чи альтернативні форми сімейного виховання, до їх соціального оточення є актуальною суспільною проблемою. Проте попри актуальність питання відчувається брак методичних матеріалів та відпрацьованих механізмів і

технологій, особливо у питанні повернення дитини до біологічних батьків.

3. Мета та задачі дослідження

Метою даного дослідження є розкриття сутності процесу реінтеграції дітей інтернатних закладів, а також визначення і обґрунтування технології соціальної реінтеграції дітей з інтернатних закладів до біологічної сім'ї як практичного інструменту системи превенції соціального сирітства.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Визначити сутність дефініції «реінтеграція дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та основні рівні й аспекти реалізації процесу реінтеграції вихованців інтернатних закладів.

2. Розкрити алгоритм діяльності фахівців соціальної сфери щодо організації процесу реінтеграції та надати змістову характеристику кожного з технологічних етапів соціальної реінтеграції дітей з інтернатів до біологічних сімей.

4. Технологія соціальної реінтеграції вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей

Розкриваючи мету даного дослідження, варто зазначити, що у нормативно-правових актах термін «реінтеграція» зустрічається лише в законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» і трактується як: «...процес повернення бездомних осіб і безпритульних дітей до життя в суспільстві як повноправних його членів» [11].

Відповідно до існуючих у науковій теорії визначень, «реінтеграція – (від лат., що означає відновлення, набуття цілісності) – це процес повернення людини в суспільство у ролі активного і незалежного члена соціального життя, що передбачає компенсацію втрат соціальних зв'язків, досягнення відповідного рівня емоційного стану тощо. Реінтеграція дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – процес повернення чи входження їх до тієї чи іншої соціальної системи шляхом відновлення або формування прив'язаностей, соціальних зв'язків та відносин, набуття соціального досвіду, соціальної компетентності» [2].

Враховуючи специфіку процесу реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначають такі рівні соціальних взаємодій: чуттєво-емоційний; емоційно-соціальний; соціально-інституційний [2].

Зокрема на чуттєво-емоційному рівні відбувається відновлення, розвиток чи встановлення прив'язаностей (емоційно теплих, близьких, люблячих, стійких та тривалих стосунків між людьми) дитини з батьком, матір'ю, близькими родичами. На емоційно-соціальному рівні також має місце процес формування та розвитку прив'язаностей, проте помітно вирізняється соціальний компонент взаємодій між дитиною і прийомними батьками (опікунами, батьками-вихователями), дитиною і соціальним працівником, що здійснює соціальний супровід виховання та розвитку дитини у сім'ї. Передумовами зазначеного певною мірою є збереження за дитиною

статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування; отримання певних пільг, соціальних виплат та державних допомог тощо [2].

На соціально-інституційному рівні соціальні взаємодії набувають найвищого і найважливішого виду та змісту – активної соціалізації (засвоєння і перетворення індивідом соціальних норм і культурних цінностей шляхом активного входження в соціальні інституції суспільства). Як правило, на такий рівень соціальних взаємодій людина виходить після досягнення повноліття, набуття правосуб'єктності, виходу в самостійне життя, коли з'являються соціогенні потреби – осмислювати своє подальше життя, вибирати професію, планувати створення власної сім'ї, задумуватися над стратегічними завданнями, які б становили мету життя у кількох або в усіх соціальних інституціях [12].

Реінтеграція здійснюється у соціумі та, відповідно, розглядається у мережі соціальних взаємодій і може розглядатися в трьох аспектах [2]:

– як процес повернення дитини в біологічну сім'ю, а саме повернення до батьків або влаштування під опіку близьких родичів,

– як процес влаштування дитини в сімейні форми виховання,

– як процес виходу дитини із закритої системи у відкриту, тобто процес адаптації до самостійного життя в суспільстві.

У практиці до здійснення процесу реінтеграції дитини з інтернатного закладу до біологічних батьків має бути залучено багато учасників. Тому зрозуміло, що необхідні спільні підходи та розуміння цього процесу і алгоритму дій. Адже комплексна, злагоджена робота має вестися:

– на території дитини – вихователями, вчителями, працівниками інтернату, де виховується дитина,

– на території родини, громади, куди дитина буде повертатися, – родиною, спеціалістами соціальної роботи, громадою,

– та з третьої сторони державними службами, що забезпечують правову сторону процедури та дисципліновані – наприклад, судовими органами.

Оскільки безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно захисту прав дітей відповідно до законодавства покладено на службу у справах дітей, то координацію процесу реінтеграції до сім'ї здійснює служба (переважно за місцем первинної реєстрації дитини, оскільки саме вона веде справу дитини).

Дотримуючись логіки нашого дослідження розглянемо сутність поняття „технологія”. „Технологія (від гр. – мистецтво, майстерність, вміння навчання) – це система знань про способи та засоби обробки і якісного перетворення об'єкта” [13].

Можна стверджувати, що для сучасного наукового знання сутність технології визначено за допомогою двох основних понять: операція та процедура, де операція – це конкретні дії, спрямовані на вирішення певного завдання, а процедура – це набір визначених необхідних дій. Зважаючи на це, трактуємо поняття „технологія” як спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу шляхом розділення його на систему послідовних, взаємопов'язаних про-

цедур та операцій, виконуваних почасти однозначно, що мають своїм завданням ефективно досягнення поставленої мети [14].

„Соціальні технології – ...являють собою практику алгоритмічного застосування оптимальних способів зміни і регулювання соціальних відносин та процесів” [15]. Саме на це розуміння технології ми і будемо орієнтуватися під час характеристики технології реінтеграції вихованців інтернатних закладів у біологічну сім'ю.

Розкриваючи зміст технології реінтеграції хотілося б наголосити, що проблема реінтеграції дітей-вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей має надто складний та багатоаспектний характер. Адже окрім довгого ланцюжка юридичних процедур, які необхідно пройти батькам, щоб отримати право на відновлення батьківства, процес реінтеграції наповнений глибокими психолого-педагогічними, матеріально-економічними й соціально-виховними колізіями та проблемами, які необхідно здолати і батькам, і дитині, яка певний час знаходилася поза системою сімейного виховання, у закладі інтернатного типу та від ефективності проходження і подолання яких залежить успіх повернення дитини в сім'ю, її об'єднання заради подальшого нормального розвитку, виховання і самореалізації дитини як успішної особистості та конструктивної реалізації батьками своїх функцій.

Варто зазначити, що процес реінтеграції може розпочатися за законодавчим рішенням або з ініціативи щодо повернення конкретної дитини, та технологічно має наступні етапи:

- 1) ініціатива, звернення до служби у справах дітей;
- 2) первинна оцінка батьківського потенціалу сім'ї та середовища;
- 3) оцінка готовності дитини до реінтеграції;
- 4) формування міжвідомчої комісії (засідання комісії) та прийняття попереднього рішення про можливість реінтеграції, взяття під соціальний супровід;
- 5) комплексна оцінка потреб сім'ї та дитини;
- 6) засідання міжвідомчої комісії: прийняття рішення щодо початку процедури реінтеграції, розробка плану соціальної реінтеграції дитини;
- 7) реалізація плану, надання соціальних послуг;
- 8) оцінка готовності сторін до переміщення/повернення дитини до біологічної родини;
- 9) рішення про переміщення, перегляд та доповнення плану роботи з сім'єю;
- 10) соціальна підтримка сім'ї з дитиною;
- 11) вихід з-під супроводу, закриття справи, пост моніторинг.

Змістовно розкриємо кожен із зазначених етапів.

1. Ініціатива, звернення

Ініціювати розгляд питання про можливість реінтеграції дитини може:

- сама дитина, її батьки, особи, що їх замінюють, родичі або інші громадяни;
- представник будь-якого суб'єкту соціальної роботи – інтернату, де проживає дитина, школи, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, тощо.

Звернення про ініціювання процедури реінтеграції надходить до служби у справах дітей за місцем первинної реєстрації дитини та центру соціальних служб для здійснення соціального обстеження за місцем проживання сім'ї. У разі надходження звернення до інших суб'єктів соціальної роботи, його представники переадресовують звернення до відповідних служб у справах дітей та центру соціальних служб.

2. Первинна оцінка батьківського потенціалу сім'ї та середовища.

Після отримання звернення про реінтеграцію центр соціальних служб за місцем проживання сім'ї проводить первинну оцінку батьківського потенціалу сім'ї та ресурсів середовища з метою визначення можливості повернення дитини та задоволення батьками її потреб.

3. Оцінка готовності дитини до реінтеграції.

Після отримання висновку про наявність батьківського потенціалу та ресурсів середовища чи можливість їх підвищення до рівня, необхідного для задоволення потреб дитини, проводиться оцінка бажання та готовності дитини до повернення у рідне середовище. Таку оцінку може провести психолог інтернатного закладу, в якому виховується дитина, або соціальний педагог. При цьому враховуються індивідуальні особливості дитини. Висновок спеціаліста закладу передається службі у справах дітей для вивчення ситуації та прийняття рішення в найкращих інтересах дитини.

4. Формування міжвідомчої комісії, проведення засідання.

З метою аналізу та прийняття виваженого колегіального рішення про початок процесу реінтеграції справа конкретної дитини та її сім'ї виноситься на розгляд міжвідомчої комісії – консультативно-дорадчого органу, що сприяє забезпеченню реалізації прав дитини та включає представників різних відомств, дотичних до цього питання (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №866 від 24 вересня 2008 р. «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [16]), а також представників комісії із захисту прав дитини в Україні. Серед завдань Комісії зокрема визначені: позбавлення та поновлення батьківських прав; розгляд матеріалів про стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах і в якій є ризик відібрання дитини чи дитина відібрана без позбавлення батьків батьківських прав.

З метою аналізу та прийняття виваженого колегіального рішення про початок процесу реінтеграції справа конкретної дитини та її сім'ї виноситься на розгляд міжвідомчої комісії. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №866 від 24 вересня 2008 р. «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [16] консультативно-дорадчим органом, що сприяє забезпеченню реалізації прав дитини та включає представників різних відомств, дотичних до цього питання, в Україні є комісія із захисту прав дитини. Серед завдань Комісії зокрема визначені: позбавлення та поновлення батьківських прав; розгляд матеріалів про стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах і в якій є ризик відібрання дитини чи

дитина відібрана без позбавлення батьків батьківських прав.

Координує роботу Комісії, підготовку справи до розгляду відповідна служба у справах дітей.

До засідання Комісії, на якій планується розглянути питання реінтеграції дитини, окрім центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (які обов'язково входять до складу Комісії із захисту прав дитини) рекомендовано запросити представників навчального закладу, громади, громадських організацій, якщо вони надають сім'ї соціальні послуги, інших дотичних до процесу реінтеграції установ, осіб.

Попереднє рішення про початок (спробу) процесу реінтеграції приймається зважаючи на інформацію психолога/соціального педагога про бажання дитини повернутися до батьків із врахуванням оцінки, проведеної центром соціальних служб за місцем проживання сім'ї. Одночасно приймається рішення щодо взяття сім'ї під соціальний супровід з метою надання допомоги у процесі реінтеграції дитини у сімейне оточення або, якщо сім'я вже перебувала під супроводом, – перегляд та коригування плану соціального супроводу. Рішення, прийняті на засіданні, фіксуються у протоколі.

5. Комплексна оцінка

Щоб з'ясувати інформацію щодо всіх аспектів життя дитини та сім'ї та прийняти остаточне рішення про доцільність проведення роботи з реінтеграції здійснюється комплексна оцінка потреб дитини, сім'ї та сімейного оточення. Оцінка має надати повні відомості та аналіз щодо сильних сторін, потреб дитини та сім'ї, визначити можливі ризики для повернення дитини та окреслити завдання до виконання. Оцінка проводиться Центрами соціальних служб відповідно до наказу «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах» [17] від у співпраці з інтернатним закладом із залученням інших суб'єктів, дотичних до забезпечення прав та інтересів дитини. Так, психолог, соціальний педагог, викладачі інтернату, де виховується дитина, чи школи, де вона навчається, можуть надати інформацію про дитину, особливості її розвитку, соціального життя, охарактеризувати існуючі стосунки між дитиною та родичами, частоту візитів, тощо. Зважаючи на найкращі інтереси дитини, ця інформація направляється до центру соціальних служб у максимально стислі терміни (таким чином, заповнюється блок комплексної оцінки щодо дитини). Інформацію щодо сім'ї, її соціального оточення збирає центр соціальних служб за місцем перебування батьків та місцем повернення дитини, якщо воно відрізняється від першого, та здійснює аналіз наявних відомостей.

6. Засідання міжвідомчої комісії: прийняття рішення, прийняття плану реінтеграції.

Результати комплексної оцінки розглядаються на засіданні міжвідомчої комісії з метою прийняття рішення про початок дій, спрямованих на реінтеграцію дитини до сім'ї. Якщо комісією погоджено, що повернення дитини відповідає її найкращим інтересам, визначаються необхідні кроки щодо створення сприятливих умов для повернення та перебування дитини у сім'ї, підготовки дитини до переміщення.

За результатом засідання складається протокол, узгоджується спільний план дій, призначаються відповідальні особи, складаються чи коригуються відповідні плани роботи з дитиною, сім'єю організацій, залучених до реінтеграції (план соціального супроводу сім'ї, індивідуального плану розвитку дитини).

7. Реалізація плану, надання соціальних послуг.

На цьому етапі здійснюється комплекс заходів з підготовки дитини та сім'ї до переміщення дитини, підвищення батьківського потенціалу, створення сприятливих умов для подальшого спільного проживання. Робота проводиться відповідно до розроблених та узгоджених на міжвідомчій комісії вищезазначених планів, до реалізації яких долучаються спеціалісти служби у справах дітей, центрів соціальних служб, інтернатного закладу, інших установ, що мають вплив на процес реінтеграції. Зокрема, це може передбачати навчання та консультування біологічних батьків з особливостей вікового розвитку дитини, впливу травми та можливих сценаріїв поведінки дитини, відновлення прив'язаності, психологічну підготовку дитини, організацію та проведення зустрічей, візитів дитини до сім'ї, підготовку середовища та громади до повернення дитини, тощо.

8. Оцінка готовності сторін до переміщення.

По виконанні основних завдань плану, але не пізніше ніж через три місяці, проводиться моніторинг змін та оцінка готовності сторін до переміщення дитини. Моніторинг включає висновок психолога, соціального педагога інтернатного закладу про готовність дитини до переміщення, інформацію центру соціальних служб про наявність потенціалу сім'ї для забезпечення потреб дитини, висновок служби у справах дітей про доцільність повернення дитини. Моніторингове соціальне обстеження сім'ї здійснюється за участі центрів соціальних служб та служби у справах дітей, представників інших відомств.

9. Рішення про переміщення, перегляд та доповнення плану роботи з сім'єю.

На підставі отриманої інформації, що включає оцінку всіх сторін процесу реінтеграції, Комісією у справах дітей приймається рішення про переміщення дитини до сім'ї, обговорення подальших дій щодо супроводу сім'ї з дитиною. Рішення фіксується у протоколі засідання комісії, відповідні зміни вносяться до плану роботи із сім'єю з дитиною. У плані роботи передбачається внесення пунктів про подання батьками документів у судові інстанції на повернення батьківських прав/надання судового рішення про повернення дитини.

10. Соціальна підтримка сім'ї з дитиною.

До переміщення дитини службою у справах дітей разом з батьками проводиться робота із нормативного узаконювання реінтеграції (подача документів у судові інстанції, якщо дитина була вилучена за рішенням суду). Тільки після узгодження нормативних питань дитина може бути законно переміщена до біологічної сім'ї.

Після переміщення сім'я з дитиною потребує особливої уваги та підтримки з боку соціальних працівників, громади. Процес адаптації дитини та сім'ї до нового стану потребує часу, тож супровід сім'ї з дитиною після реінтеграції має тривати не менш ніж 6 місяців.

11. Вихід з-під супроводу, закриття справи, пост моніторинг.

Соціальний працівник у ході надання послуг оцінює динаміку розвитку сім'ї. У разі якщо сім'я адаптувалася та навчилася справлятися зі складнощами самостійно, в сім'ї спостерігаються позитивні стосунки між дитиною та батьками справа соціального супроводу закривається. Проте сім'я деякий час ще залишається на обліку центру соціальних служб, за потреби отримує необхідні послуги та індивідуальну підтримку.

5. Результати дослідження

Отримані у процесі дослідження результати свідчать про те, що усвідомлення батьками причин та власних помилок, що призвели до ситуації, в якій дитина опинилася у закладі соціально-педагогічної підтримки (інтернаті, центрі соціально-психологічної реабілітації), а також їх ліквідація та виправлення є головною передумовою початку процесу соціальної реінтеграції дитини інтернату до біологічної родини, її повернення додому. А отже вагома роль на даному етапі належить фахівцям служб у справах дитини, соціальних центрів укріплення сім'ї, центрів соціальних служб, основними завданнями яких є комплексна допомога біологічним батькам у подоланні складних життєвих обставин, активізації їх внутрішніх (актуальних і потенційних) ресурсів щодо вирішення існуючих проблем та безумовно системна діяльність всіх суб'єктів процесу реінтеграції вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей.

6. Висновки

Резюмуючи все вище зазначене, можна зробити наступні висновки:

1. Проблема реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до біологічних

сімей має надто складний та багатоаспектний характер. За своєю сутністю реінтеграція вихованців інтернатних закладів – це процес їх повернення чи входження до біологічних сімей чи іншої соціальної системи (приймальна сім'я, дитячий будинок сімейного типу) шляхом відновлення або формування прив'язаностей, соціальних зв'язків та відносин, набуття соціального досвіду, соціальної компетентності. Враховуючи специфіку даного процесу, визначають чуттєво-емоційний, емоційно-соціальний, соціально-інституційний рівні соціальних взаємодій, на яких відбувається процес реінтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

2. Процедура процесу реінтеграції може розпочатися за законодавчим рішенням або з ініціативи щодо повернення конкретної дитини, та технологічно має наступні етапи:

- 1) ініціатива, звернення до служби у справах дітей;
- 2) первинна оцінка батьківського потенціалу сім'ї та середовища;
- 3) оцінка готовності дитини до реінтеграції;
- 4) формування міжвідомчої комісії (засідання комісії) та прийняття попереднього рішення про можливість реінтеграції, взяття під соціальний супровід;
- 5) комплексна оцінка потреб сім'ї та дитини;
- 6) засідання міжвідомчої комісії: прийняття рішення щодо початку процедури реінтеграції, розробка плану соціальної реінтеграції дитини;
- 7) реалізація плану, надання соціальних послуг;
- 8) оцінка готовності сторін до переміщення/повернення дитини до біологічної родини;
- 9) рішення про переміщення, перегляд та доповнення плану роботи з сім'єю;
- 10) соціальна підтримка сім'ї з дитиною;
- 11) вихід з-під супроводу, закриття справи, пост моніторинг.

Література

1. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2021 року [Текст]. – Кабінет міністрів України, 2017. – № 230-р – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80>
2. Інтегровані соціальні служби : теорія, практика, інновації [Текст] / ред. І. Д. Зверева, Ж. В. Петрочко. – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.
3. Запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей [Текст]: мет. пос. / ред. І. Д. Зверева, Ж. В. Петрочко. – К.: Століття, 2008. – 224 с.
4. Терновець, О. М. Супровід дітей «групи ризику сирітства» як новітня технологія соціально-педагогічної роботи [Текст] / О. М. Терновець // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – 2015. – № 2 (291). – С. 151–157.
5. Лопатченко, І. М. Державне управління профілактикою соціального сирітства на регіональному рівні [Текст]: дис. ... канд. наук з держ. управл. / І. М. Лопатченко. – Х., 2017. – 236 с.
6. Володина, Ю. А. Социально-педагогическая реинтеграция детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей в условиях инновационной образовательной среды [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / Володина, Ю. А. – Брянск, 2009. – 203 с.
7. Володина, Ю. А. Деинституционализация детей-сирот в открытом социокультурном пространстве [Текст]: монография / Ю. А. Володина, Н. В. Матяш, М. С. Сидорина. – М.: Педагогическое общество России, 2012. – 256 с.
8. Модернизация системы профилактики социального сиротства и деинституционализация детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей [Текст]: метод. мат. – М.: Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ), 2011. – 110 с.
9. Савченко, Д. Д. Социальные отношения подростков-сирот с разным опытом жизни в семье [Текст] / Д. Д. Савченко, Т. И. Шульга // Психологическая наука и образование. – 2017. – Т. 22, № 2. – С. 75–86. doi: 10.17759/pse.2017220207
10. Осипова, И. И. Система предотвращения социального сиротства [Текст]: автореф. дис. ... д-ра социол. наук / И. И. Осипова. – Нижний Новгород, 2009. – 64 с.
11. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей [Текст]. – Верховна Рада України, 2005. – № 2623-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>
12. Циба, В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) [Текст]: навч. пос. / В. Т. Циба. – К.: МАУП, 2000. – 152 с.

13. Технології активізації громади [Текст]: метод. пос. / ред. О. В. Безпалько. – К.: Науковий світ, 2006. – 95 с.
14. Блауберг, И. В. Системный подход [Текст] / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин // Новая философская энциклопедия. – М.: Мысль, 2010. – 736 с.
15. Холостова, Е. И. Социальная работа с дезадаптированными детьми [Текст]: уч. пос. / Е. И. Холостова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2017. – 272 с.
16. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язані із захистом прав дитини [Текст]. – Постанова Кабінету Міністрів, 2008. – № 866. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP080866.html
17. Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах [Текст]. – Міністерство соціальної політики України, 2014. – № 450. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25853.html

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Харченко С. Я.
Дата надходження рукопису 27.10.2017*

Кальченко Лариса Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра соціальної педагогіки, Навчально-науковий інститут педагогіки і психології, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Луганська обл., Україна, 92703, Кафедра корекційної педагогіки та інклюзії, Львівський національний університет імені Івана Франка. вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

УДК 378.14:504

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.120043

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

© Н. С. Бордюг

Здійснено теоретичний аналіз поняття «післядипломна освіта» у нормативно-правових джерелах. Виокремлено структурно-змістовну складову базових понять у післядипломній екологічній освіті. Охарактеризовано організаційні форми системи післядипломної освіти фахівців з екології. Розглянуто проблему забезпечення неперервності у післядипломній освіті фахівців екологічного спрямування. Розроблено ієрархічну структуру у неперервній освіті з галузі екології та виділено екологічну наповненість кожної структурної одиниці

Ключові слова: післядипломна освіта; підвищення кваліфікації; самоосвіта; стажування; неперервна екологічна освіта, перепідготовка

1. Introduction

A modern ecological specialist faces new professional requirements, connected with strengthening of the role of ecological policy, strategic ecological evaluation, monitoring of the state and development of systems (economic, ecologic, social). The formation of high-professional, competitive, mobile, motivated specialists is realized under conditions of the professional growth and self-development in education during the whole life.

Post-graduate education helps professional self-improvement, deepening, widening, renewal of professional knowledge and skills just at the expense of getting a new qualification, specialty or profession, based on the previous educational level and also acquired practical experience, not depending on age.

As far as the professional growth of ecologic specialists in the context of the social stable development is urgent, it is necessary to study the theoretical-methodological basis of the system of post-graduate education.

2. Literature review

The professional growth of a specialist of any sphere of activity or production is a subject of the study of native and foreign scientists. Authors in their works elucidate theoretical bases of post-graduate education [1]. Many scientists study questions of post-graduate pedagogical science, especially managerial questions of adult education are studied by [2]. Features of post-graduate education as a structural component of continuous education are studied by [3].

Functioning features of the system of continuous professional education abroad were studied by [4]. The foreign experience of solving problems of training and qualification improvement of the pedagogical staff was studied by [5]. Having analyzed works of many scientists, one can separate the general principles of continuous education:

- flexibility and variability of the education system;
- continuity and accessibility of all education stages (from pre-school upbringing to acquiring a professional specialty);